

Ἡ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ-ΡΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΙΣ Α' ΚΑΙ Β' ΠΑΝΟΡΘΟΔΟΞΟΥΣ ΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ
ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ*

ΥΠΟ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΜΑΝΙΚΑ
'Επιστημονικοῦ Συνεργάτου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Β'. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ Β' ΣΥΝΟΔΟ ΤΟΥ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ

Ἡ πρώτη εὐκαιρία ἐφαρμογῆς στὴν πράξη τῆς ἀποφάσεως τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου καὶ ἀποδείξεως τῆς ἀποτελεσματικότητος τῶν ἀρχῶν τῆς πανορθοδόξου ἐνότητος καὶ τῆς ὁμοφωνίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, παρουσιάστηκε πολὺ σύντομα, ὅταν δηλαδὴ ἀνέκυψε τὸ λεπτὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, τὸ ὁποῖο καὶ ἔθεσε σὲ μεγάλη δοκιμασία τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐν λόγῳ Διασκέψεως ὡς πρὸς τὸ θέμα τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ.

Ἀμέσως μετὰ τὴ δημόσια ἐκδήλωση τῆς προθέσεως τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ' νὰ καλέσει στὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξαγγελθεῖσα σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ καὶ τίς ἄλλες χριστιανικὲς Ἐκκλησίες καὶ Ὁμολογίες νὰ παρακολουθήσουν τίς ἐργασίες τῆς²², ἔντονος διαβουλεύσεως ἐγκαινιάσθησαν ἀπευθείας μετὰξὺ τῆς Ἁγίας Ἐδρας καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μετ' ἀντικείμενο τὴν ἐξεύρεση τρόπων παρουσίας τῶν ὀρθοδόξων στὴν ἀνωτέρω σύνοδο. Ἔτσι, ἀπὸ τίς παραμονὲς ἤδη τῆς ἐπισήμου ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, ἀρχισαν νὰ πυκνῶνουν οἱ ἐπισκέψεις ρωμαιοκαθολικῶν ἀπεσταλμένων στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ νὰ ἀνταλλάσσεται πυκνὴ ἀλληλογραφία μετὰξὺ Ρώμης καὶ Φαναρίου²³. Εἶναι εὐνόητο, ὅτι καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, τὸ Οἰ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 176 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

22. Στὴν Ἀποστολικὴ Διάταξιν «*Humanae Salutis Reparator Christus Jesus*» τῆς 25ης Δεκεμβρίου 1961, ὁ πάπας Ἰωάννης ΚΓ', ἀνακοινώνοντας ἐπίσημα τὴν σύγκλησιν τῆς συνόδου, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν μεγάλην ἐλπίδα, ὅτι οἱ ἀδιεστώμενοι ἀδελφοὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας θὰ ἀποστείλουν ἀντιπροσώπους τοὺς γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τίς ἐργασίες τῆς (*Acta Ap. Sedis, Vol. LIV, no 1, 31.1.1962, σ. 6-13*). Πρὸς τὸ σκοπὸν αὐτὸ ἰδρύθηκα καὶ ἡ Γραμματεία γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν.

23. Ἡ πρώτη ἔμμεση ἐπαφὴ τῶν δύο θρόνων ἐγένετο «μετὰ κάθε μυστικότηταν» στίς 17 Μαρτίου 1959, ὅταν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας Α' ἀνέθεσε στὸν νεοεκλεγέντα τότε Ἀρχιεπίσκοπον Ἀμερικῆς Ἰάκωβον νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν πάπα (γιὰ νὰ ἐξακρι-

κουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὡς κεφαλὴ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ κατέχον τὰ πρεσβεῖα τιμῆς κατὰ τὴν ὀρθόδοξο κανονικὴ τάξη, ἔπρεπε νὰ ἐπιφορτισθῇ τὸ ἔργο τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἐνεργειῶν καὶ νὰ ἐγγυηθῇ τὴν πανορθόδοξο ἐνότητα κατὰ τὴ λήψη τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως.

Ὅμως, ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία στὶς 24 Ἰουλίου 1962, διὰ τοῦ Προέδρου τῆς Γραμματείας γιὰ τὴ Χριστιανικὴ Ἐνότητα καρδινάλιου Αὐγουστίνου Μπέα, ἐνημέρωσε τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, ὅτι «ἐκρίνε σκοπιμώτερον ὅπως ἀποστείλῃ ἀπ' εὐθείας εἰς ἐκάστην τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν τῆς Ὁρθοδοξίας ἰδιαιτέραν πρόσκλησιν, μὴ παραλείπουσα, ὅπως μνημονεύσει τῶν ἐπαφῶν, ἃς ἔσχε μετὰ τῆς Ἐδρας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοσοῦτον μᾶλλον, ἐφ' ὅσον ἔσχομεν ἀπ' εὐθείας ἐπαφὰς μετὰ τινων ἐξ αὐτῶν...»²⁴. Στὴν πρόσκληση αὐτὴ δὲν ἀπάντησαν «ἀπ' εὐθείας» οἱ προκαθήμενοι τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἀντίθετα, ἐνεργώντας μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἀποφάσεων τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου, ἀπέστειλαν τὶς ἀπαντήσεις τοὺς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, οἱ ὁποῖες ὑπῆρξαν ἀρνητικῆς. Στὴ συνέχεια, ἡ Πατριαρχικὴ Ἱερὰ Σύνοδος, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 8ης Ὀκτωβρίου 1962, συνέταξε καὶ ἐξέδωκε τὸ ἀκόλουθο ἀνακοινωθέν:

«Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, κατόπιν σχετικῆς προτάσεως τοῦ Βατικανοῦ, ἐξετάσαν τὸ ζήτημα τῆς ἀπὸ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ παρατηρητῶν παρακολουθήσεως τοῦ ἔργου τῆς συνερχομένης σήμερον Β' ἐν Βατικανῷ Συνόδου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐκρίνε ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν κατὰ τόπους Ἀγιωτάτων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς μὴ ἐφικτὴν τὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν Σύνοδον ταύτην ὀρθοδόξων παρατηρητῶν.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, καὶ αἱ μετ' αὐτοῦ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, εὐχονται ὑπὲρ εὐδωσέως, ἐν ἀκραιφνεῖ πνεύματι Χριστοῦ, τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου ταύτης, ἃς σύμπασα ἡ Ὁρθοδοξία θέλει παρακολουθήσει μετὰ βαθέος ἐνδιαφέροντος καὶ πολλῆς προσοχῆς.

βῶση τὰ ὄρια πού ἐκινεῖτο ἡ σκέψη του, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀναγγελθεῖσα Σύνοδος, ἰδίως τὶς προσωπικὲς διαθέσεις του στὸ ἐνωτικὸ θέμα». Ἀ. Πανώτιη, μνημ. ἔργ., σ. 41-42, 90. Γιὰ τὶς συναντήσεις πού ἐπακολούθησαν βλ. αὐτόθι, σ. 91 κ. ἐξ. Ἡ διαμειφθεῖσα ἀλληλογραφία δημοσιεύθηκε στὸν μετὰ ἀπὸ μία δεκαετία ἐκδοθέντα Τόμο Ἀγάπης, Rome - Istanbul 1971, σ. 45-62 (στὸ ἐξῆς Τ. Α.). Ἐπιβάλλεται νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, ὅτι τόσο οἱ ἐπισκέψεις, ὅσο καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο θρόνων καθ' ὅλο τὸ χρονικὸ διάστημα πού διαδραματίζονταν τὰ σημαντικότερα αὐτὰ γεγονότα μετὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, παρέμειναν σχεδὸν στὸ σύνολό τους ἄγνωστες (καθότι μυστικῆς) ἀπὸ τὸ εὐρύτερο κοινό, καὶ φυσικὰ ἀπὸ τὶς ἡγεσίες τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

24. Βλ. Τ. Α., σ. 55-59, ὅπου καὶ ἡ ἐπίσημη πρόσκληση πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη νὰ ἀποστείλει παρατηρητὲς τοῦ Πατριαρχείου.

Αί 'Ορθόδοξοι 'Εκκλησίαι τρέφουσι τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλουσι διανοιγῆ εὐρύτεροι ὀρίζοντες χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ κατανοήσεως, δημιουργοῦντες προσφόρους διὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον προϋποθέσεις, πρὸς ἐπωφελεῖς ἐπαφὰς καὶ γονίμους διαλόγους ἐν πνεύματι Χριστοῦ καὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἐπὶ προαγωγῇ τῆς παγχριστιανικῆς ἐνότητας, ὑπὲρ ἧς προσυχηθή ὁ Κύριος ὑμῶν 'Ιησοῦς Χριστός»²⁵.

'Ακολούθως, ἀποφασίσθηκε νὰ σταλεῖ ὁ ἐπίσκοπος Μελόης Αἰμιλιανὸς Τιμιάδης στὸ Βατικανό, γιὰ νὰ μεταφέρει στὸν καρδινάλιο Α. Μπέα προφορικὰ τὴν ἀρνητικὴ ἀπόφαση τῶν 'Ορθοδόξων καὶ νὰ ἐξηγήσει τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔγινε δυνατὴ ἡ ἀποστολὴ παρατηρητῶν στὴ Β' Βατικανέιο Σύνοδο²⁶.

Ὅμως, ἡ ἐπιδιωχθεῖσα, μὲ τὸ ἀνωτέρω πατριαρχικὸ ἀνακοινωθὲν κατὰ τὴν πρώτη αὐτῆ εὐκαιρία, ἐνιαίᾳ ἐμφάνιση τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν δὲν ἔγινε ἀπόλυτα δυνατὴ. Τὴν ἴδια ἡμέρα ποὺ δημοσιευόταν τὸ ἀνακοινωθὲν αὐτὸ (10 Ὀκτωβρίου 1962), ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴ στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ δύο ρώσων ὀρθοδόξων παρατηρητῶν²⁷. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ προέβη ἡ 'Εκκλησία τῆς Ρωσίας τὴν παραμονὴ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, ἀφοῦ προηγήθηκε ἔκτακτη ἐπίσκεψη-ἀστραπὴ τοῦ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Βατικανοῦ καὶ Γραμματέα τῆς Γραμματείας γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν 'Ι. Βίλλεμπραντς. Οἱ ρώσοι παρατηρητὲς ἔφθασαν στὴ Ρώμη τὴν ἐπομένῃ τῆς ἐπίσημου ἐναρκτήριας τελετῆς²⁸.

25. Τ. Α., σ. 62-63. Τὸ ἀνακοινωθὲν αὐτὸ ἐκυκλοφόρησε μὲ ἡμερομηνία 10 Ὀκτωβρίου 1962.

26. Βλ. 'Α. Πανώτη, ὅπ. π., σ. 107. Ἐπίσης τὴν ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Α. Μπέα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην ὑπὸ ἡμερομ. 10 Ὀκτωβρίου 1962, στὸν Τ. Α., σ. 60-61, ὅπου ἐκφράζεται ἡ λύπη τοῦ πάπα γιὰ τὴ μὴ ἀποστολὴ παρατηρητῶν καὶ ἡ ἐλπίδα ὅτι «καίτοι αἱ 'Εκκλησίαι ἡμῶν δὲν εἶναι εἰσέτι προητοιμασμένα διὰ νὰ συζητήσωσι τὴν πλήρη ἐνότητα, οὐχ ἤττον, αἱ ἐπαφαὶ καὶ ἡ ἀδελφικὴ συνεργασία, εἰς θέματα μὴ ἀπτόμενα ἀμέσως τῶν φιλονεικούμενων μεταξὺ αὐτῶν ζητημάτων, θὰ βοηθήσωσιν ἀναμφιβόλως τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν δεσμῶν διαρκῶς στενοτέρων».

27. Αὐτοὶ ἦσαν: ὁ πρωθιερέας Βιτάλιος Μποροβόι, καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας στὴ Θεολογικὴ Ἀκαδημία τοῦ Λένινγκραντ, καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Βλαδίμηρος Κοτλιάρωφ. Βλ. Archevêque Basile (Krivochéine), Les orthodoxes et le Concile Vatican II, στὸ Messenger de l' Exarchat du Patriarche Russe en Europe Occidentale, 41 (1963), σ. 18 (στὸ ἐξῆς Messenger). Ἐπίσης, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ προσκεκλημένου τῆς Γραμματείας γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν μετέσχε στὴ σύνοδο ὁ ρώσος ἐπίσκοπος Κασσιανός, κοσμητήτορας τοῦ ὀρθοδόξου Ἰνστιτούτου τοῦ Παρισιοῦ «Ἅγιος Σέργιος» (βλ. 'Α. Πανώτη, ὅπ. π., σ. 108, Irénikon, 35, 1962, σ. 524), καθὼς καὶ ὁ ὑποδιευθυντὴς τοῦ ὀρθοδόξου Σεμιναρίου «Ἅγιος Βλαδίμηρος» τῆς Ν. Ὑόρκης Ἀλέξανδρος Σμέμαν ('Εκκλησία, 39, 1962, σ. 494).

28. Οἱ διαπραγματεύσεις μεταξὺ Βατικανοῦ καὶ Μόσχας, ποὺ προηγήθηκαν τῆς

Ἡ αἰφνίδια καὶ μονομερῆς αὐτὴ ἀπόφαση²⁹ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας προκάλεσε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἐκπληξη, εὐχάριστη μὲν γιὰ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ πολὺ δυσάρεστη γιὰ τὶς Ὁρθόδοξες, καὶ κυρίως γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ νέο διαδόθηκε ταχύτατα καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν ἡμερήσιο πολιτικὸ καὶ τὸν ἐκκλησιαστικὸ τύπο καὶ σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως³⁰. Κοινὴ πάντως ὑπῆρξε ἡ ἔντονη κριτικὴ τῆς στάσεως τῆς

ἀποφάσεως αὐτῆς, ἄρχισαν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1962 στὸ Παρίσι, κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ρώσου μητροπολίτου Νικοδήμου στὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π. Σ. Ε. Ἐκεῖ συναντήθηκε μὲ τὸν Ἰ. Βίλλεμπραντς, στὸν ὁποῖο εἰσηγήθηκε νὰ μεταβῇ στὴ Μόσχα, γιὰ νὰ ἐπιδώσει ὁ ἴδιος τὴν πρόσκληση στὸν Πατριάρχη καὶ στὴν Ἱερὰ Σύνοδο καὶ νὰ συζητήσει μαζί τους τὰ σχετικὰ προβλήματα. Ἀκολούθησε ἄλλη μία συνάντηση τοῦ μητροπολίτου Νικοδήμου μὲ τὸν καρδινάλιο Tisserant καὶ μακρὲς διαπραγματεύσεις. Οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἔθετε γιὰ τὴν ἀντιπροσώπευσή της στὴ σύνοδο συνοψίζονταν στὰ ἑξῆς: «1. Ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία νὰ προσκληθῇ ἀπευθείας ὅπως προσκλήθηκαν οἱ Ἐκκλησίες Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἑλλάδος· 2. ἡ Σύνοδος νὰ μὴ μετατραπῇ σὲ πολιτικὴ συνέλευση· 3. ἡ παρουσία τῶν ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο νὰ μὴ ἐρμηνευθῇ ὡς ἀναγνώριση τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες τους». Οἱ ἄνθρωποι αὗτοι ἔγιναν δεκτοὶ ἀπὸ τὸν Ἰ. Βίλλεμπραντς κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Μόσχα. Βλ. Archevêque Basile (K r i v o c h é i n e), ὅπ. π., σ. 18-19. C.-J. D u m o n t, ο. π., Rome - Constantinople - Moscou. Vers l' Union?, Istina, 10 (1965-1966), σ. 36.

29. Ὑπῆρξε αἰφνίδια ἡ ἀπόφαση αὐτὴ γιὰ τοὺς ἑξῆς βασικούς λόγους: α) ἐνῶ ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶχε ἀποστείλει στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τὴ δική της ἀπάντηση, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης «δὲν ἐνημερώθηκε παρὰ μόνο ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο γιὰ τὴν ἀπόφαση ποὺ ἐλήφθη ἔπειτα ἀπὸ τὸ ταξίδι στὴ Μόσχα τοῦ Σεβ. Βίλλεμπραντς». *Irenikon*, 35 (1962), σ. 525· β) γιὰ τὴ ἀρνητικὴ στάση της στὸ ζήτημα τῶν παρατηρητῶν ἑθεωρεῖτο δεδομένη ἀπὸ ὅλο τὸν χριστιανικὸ κόσμο, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἀλέξιος (διὰ τοῦ ἐπισήμου ὄργάνου τοῦ Πατριαρχείου *Revue du Patriarcat de Moscou*, no 5, 1961) εἶχε δηλώσει σαφέστατα ὅτι ἡ σύνοδος αὐτὴ δὲν ἀφοροῦσε τὴν Ὁρθοδοξία καὶ ὅτι ὑπῆρχαν ἀπολλοὶ ἱστορικοί, πολιτικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ λόγοι νὰ προβλεφθῇ μία πορεία τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου, δυναμένη νὰ μεταβάλλῃ ταύτην εἰς ὄργανον ἐπιτεύξεως πολιτικῶν σκοπῶν μὴ συμβιβαζομένων μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ». Συνεπῶς, «ἀπέναντι τοῦ γνωστοῦ *Non possumus* τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης ὀρθοῦται τὸ *Non possumus* τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας... δυνάμει δὲ τῆς πεποιθήσεως αὐτῆς, ἀποκλειούσης οἰανδήποτε συμμετοχὴν μας εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ νέου *Concilium Vaticanum*, τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας ἀπαντᾷ εἰς τὸν καρδινάλιον Μπέα: *Non possumus!*». Βλ. Ἐκκλησία, 38 (1961), σ. 410-411. C. - J. D u m o n t, ο. π., Rome - Constantinople - Moscou..., ὅπ. π., σ. 35-36. Ἐξίσου ἀρνητικὰ εἶχε ἐκφρασθῆ καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Γιαροσλάβ καὶ Ροστοβίου Νικόδημος, ἀρχικὰ σὲ συνέντευξή του κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τῆς Α' Πανορθοδόξου Διασκέψεως στὴ Ρόδο (βλ. ἐφημερίδες Ἔθνος, 6.10.1961, Πρωϊνὴ Καβάλας, 7.10.1961 καὶ Βραδυνή, 7.10.1961, καθὼς καὶ στὸν P. D u p r e y, p. h., *Les résultats de la Conférence...* ὅπ. π., σ. 369-370. Ἐπίσης, *Irenikon*, 34 (1961), σ. 554-555), καὶ στὴ συνέχεια σὲ συνέδριο τῆς εἰρήνης στὴν Πράγα, ὅπου ἐπετέθη εὐθέως κατὰ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, καὶ τοῦ «πνεύματος αὐτοῦ τοῦ ἑξωτερικοῦ νομικισμοῦ καὶ ἐκκοσμικεύσεως» ποὺ ἀποτελεῖ τὴν τραγωδίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, «τὴν ὁποίαν δὲν θέλουν νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ ἰθύνοντες κύκλοι τῆς παπικῆς Ρώμης». Βλ. Ἐκκλησία, 39 (1962), σ. 26-27.

30. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἐφημερίδες: Καθημερινή, 23.10.1962 καὶ 31.10.1962; Τὸ

Ρωσικής 'Εκκλησίας, ή όποια, στην 'Ελλάδα, επέσυρε τή δυσარέσκεια του λαού και του μεγαλύτερου μέρους του θεολογικού και εκκλησιαστικού κόσμου.

Ποιοί ήσαν όμως οι πραγματικοί λόγοι, που όδήγησαν τὸ Πατριαρχεῖο Μόσχας στην απόφαση νά χαράξει δική του πορεία στὸ λεπτό του ζήτημα και νά ἐπισύρει ἐναντίον του τόσες ἐπικρίσεις; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλο νά δοθῆ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντηση. Ἀπὸ δηλώσεις όμως ἀξιωματῶν του ἐν λόγῳ Πατριαρχείου προκύπτει, ὅτι κατὰ τὴν ἀποφασιστικῆς σημασίας στιγμή ἐκείνη, ὅπου γιὰ πρώτη φορά μετὰ τὴν ἱστορικὴ σύγκληση τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου ἐκαλεῖτο ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία νά ἀποδείξει στὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο τὴν τόσο λαμπρὰ προβληθεῖσα και διακηρυχθεῖσα πανορθόδοξο ἐνότητα και σύμπνοια κατὰ τὴ λήψη ἀποφάσεων εὐρύτερου διεκκλησιαστικοῦ βάρους, δυστυχῶς ὑπερίσχυσαν κριτήρια ὄχι ἀπολύτως ἐκκλησιαστικά και θεολογικά. Ἔτσι, ὁ Πατριάρχης Μόσχας Ἀλέξιος, ἀπαντώντας σὲ σειρά σχετικῶν ἐρωτημάτων που τοῦ ὑποβλήθηκαν ἀπὸ ἀθηναϊκὴ ἡμερήσια ἐφημερίδα, ἀρνήθηκε ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας δημιουργοῦσε ρήγμα στην πανορθόδοξο ἐνότητα και ἐπέδειξε πνεῦμα ἐντελῶς διαφορετικὸ ἐκείνου τὸ ὁποῖο τοῦ εἶχε ὑπάγορεύσει, μόλις μερικὸς μῆνες πρὶν, τὴ διατύπωση τοῦ Non possumus πρὸς τὴν πρόσκληση τῆς Ρώμης. Συγχρόνως, ἐξέφρασε γιὰ πρώτη φορά τὴν ἀποψη ὅτι «ἡ παρουσία ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ σύνοδο δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα που νά ἀπαιτεῖ πανορθόδοξο συμφωνία», ἀλλ' ὅτι ἐντασσόταν στὰ πλαίσια «τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς δραστηριότητος τῶν τοπικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν»³¹.

Ἐντελῶς διαφορετικὰ όμως αἰτιολόγησε τὴν ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος. Σὲ συνομιλία που εἶχε μὲ τὸν μητροπολίτη Ἀξώμης Μεθόδιο κατὰ τὴ διάρκεια ἐπισκέψεως που πραγματοποίησε στὴν Ἀδδὶς Ἀμπέμπα, στίς 3 Φεβρουαρίου 1963, ἀπαντώντας σὲ σχετικὴ ἐρώτηση, ἐξέφρασε τὰ παράπονα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἐναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ ὁποῖο, ὅπως ὑποστήριξε, δὲν ἐνημέρωνε τὴν Ἐκκλησία του, οὔτε γιὰ τίς ἀπὸ καιροῦ ἐγκαινιασθεῖσες ἀπειθεῖαι ἐπαφῆς του μὲ τὸ Βατικανό, οὔτε γιὰ τίς συνηνοήσεις του μὲ τίς ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες³².

Στὴν Ἑλλάδα, ἀντίθετα, ἡ ἀποψη που ἐπικράτησε ἦταν ὅτι «ἡ ἐνθάρ-

Βῆμα, 8.9.1962 και 14.11.1962, Ἔθνος, 12.10.1962, Ἔστια, 20.10.1962, Μεσημβρινή, 12.10.1962 και 17.10.1962, Π. Σικιάδη, Ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ και ἡ Ὁρθόδοξία, Ἀκτίνες, 237 (1963), σ. 8-11.

31. Βλ. Ἔθνος, 12.2.1963. Ἡ συνέντευξη αὐτὴ μεταφράστηκε στὰ γαλλικά και δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ Proche Orient Chrétien, 13 (1963), σ. 195-197.

32. Τὸ περιεχόμενο τῆς ἀποκαλυπτικῆς αὐτῆς συνομιλίας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων ἱεραρχῶν βλ. Μεθόδιου, Μητροπολίτου Ἀξώμης, Κωνσταντινούπολις-Ἀδδὶς Ἀμπέμπα, Ἀθήναι 1972, σ. 120-125.

ρυνσις τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως ὄθησε τὴν ρωσικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς πολιτικῆς τῆς αὐτῆς»³³.

Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὶς διαφορετικὰς αὐτὲς ἀπόψεις καὶ ἐκτιμήσεις ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ αἴτια ποὺ προκάλεσαν τὴ μονομερῆ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἡ ἀποστολὴ τῶν ρώσων παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ ἐνταθοῦν οἱ συζητήσεις στὴν Ἑλλάδα γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ νὰ ξεκινήσει ἕνας διάλογος, στοὺς θεολογικοὺς καὶ ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους, μεταξὺ δύο διαφορετικῶν τάσεων καὶ ἀντιλήψεων ὡς πρὸς τὶς θεολογικὰς, ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἱστορικὰς προϋποθέσεις προσεγγίσεως αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Ἡ ἐκ μέρους τῆς πλειοψηφίας τοῦ θεολογικοῦ κόσμου, καθὼς καὶ τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καταδίκη τῆς ἐνέργειας τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας στηρίχθηκε σὲ αὐστηρὰ θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ κριτήρια, ποὺ ὑπαγορεύθηκαν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις δογματικὰς διαφορὰς ποὺ χωρίζουν τὴν Ὁρθόδοξο ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία καὶ, ἐπομένως, καθιστοῦσαν προβληματικὴ, ἀν ὄχι ἀδύνατη, τὴν παρουσία ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ.

Κατ' ἀρχὴν ἀποδοκιμάστηκε ἐντονα ἡ παρουσία τῶν ρώσων παρατηρητῶν στὴν ἀνωτέρω σύνοδο γιὰ τὶς ἀρνητικὰς συνέπειες ποὺ εἶχε στὴν πανορθόδοξο ἐνότητα, ὅπως αὐτὴ διαπιστώθηκε, καθιερώθηκε στὴν πράξη καὶ διατρανώθηκε πρὸς ὀλόκληρο τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἀπὸ τὴν Α' Πανορθόδοξο Διάσκεψιν τῆς Ρόδου. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ καθιστοῦσε νεκρὸ γράμμα τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τὶς ἀποφάσεις τῶν ὑπολοίπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐχαρακτήρισε τὴν ἀπόφαση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὡς «ἀτυχῆ» καὶ παραβλάπτουσα «τὸ κύρος καὶ τὸ γόητρον τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸ ὁποῖον τόσον ἐξήρθη καὶ ἀνυψώθη ἔπειτα ἀπὸ τὴν λαμπράν, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, ἐπιτυχίαν τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου τῆς Ρόδου. Καὶ τοῦτο, διότι τὴν ἐμφανίζει ἐνώπιον τοῦ ἑτεροδόξου κόσμου διηρημένην, καὶ χωρὶς συνοχὴν καὶ ἐνιαίαν γραμμὴν, ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἀποστολῆς παρατηρητῶν»³⁴. Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀπροειδοποίητη αὐτὴ διαφοροποίησις τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ οἱ ἐκ μέρους τῆς ἡγεσίας τῆς προβληθεῖσες αἰτίαι ποὺ τὴν προκάλεσαν, ἔθεταν αὐτομάτως ἐπὶ τάπητος τὸ σημερινό-

33. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ἰ δ ο υ, Ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι Παρατηρηταί, Ἀνάπλασις, 119 (1963), σ. 6. Πρβλ. Ἰ. Κ α ρ μ ἰ ρ η, Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός, I, Ἀθῆναι 1964, σ. 34. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ Β', Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Τὰ Πιεπραγμένα, ἀπὸ 1.10.1965 μέχρι 20.4.1967, Ἀθῆναι 1967, σ. 283. Ἐκκλησία, 39 (1962), σ. 489.

34. Ἐκκλησία, 39 (1962), σ. 489. Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, 17 (1962), σ. 211-212.

τατο πρόβλημα τῆς ἐπαρκοῦς ἐπικοινωνίας καὶ ἐνημερώσεως τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῶν γεγονότων τὰ ὅποια, ὅπως ἄρχισε νὰ διαφαίνεται, ἐξελίσσοντο μὲ ταχύτητα μεγαλύτερη ἐκείνης, μὲ τὴν ὅποια ἐκινοῦντο μέχρι τότε οἱ διαδικασίες λήψεως ἀποφάσεων ἀπὸ τὶς κατὰ τόπους ὀρθόδοξες ἐκκλησιαστικὲς ἀρχές³⁵.

Ἄλλ' ὁ οὐσιαστικότερος λόγος, γιὰ τὸν ὅποιο καταδικάστηκε στὴν Ἑλλάδα ἡ ἐνέργεια τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὴν, ἐκ θεολογικῶν κυρίως λόγων, ριζικὴ ἀντίθεση τῆς πλειοψηφίας τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ κόσμου τῆς πρὸς τὴ συμμετοχὴ ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ. Ἐνδεχόμενη ἀποδοχὴ τῆς προσκλήσεως τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψη αὐτή, θὰ ἀντέβαινε πρὸς τὴν ὀρθόδοξο κανονικὴ παράδοση³⁶ καὶ θὰ παραγνώριζε τὶς κυριώτερες ἀρχές τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας. Ὁ καθηγητὴς Ἰ. Καρμίρης συνόψισε, ἐν προκειμένῳ, σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῆς τῆς θέσεως, ἐπικεντρῶνοντας τὶς πολλαπλὲς «ἀντιρρήσεις» τῶν ὀρθοδόξων σ' ἓνα συγκεκριμένο ἀριθμὸ «διαφωνουσῶν ἀρχῶν» τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κεντρικὴ θέση κατέχει ἡ διαφορὰ πολιτεύματος, ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία καὶ τὸ ἀλάθητο τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, καθὼς ἐπίσης καὶ ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας ποῦ ἀπέδιδε στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία³⁷.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτη «διαφωνοῦσαν ἀρχήν», ἀπαραίτητη προϋπόθεση, γιὰ νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ ἡ πρόσκληση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους, ἦταν νὰ ἰσχύσουν οἱ ἀπαντήσεις ποῦ ἔδωκε ἡ Ὁρθόδοξος

35. Ὁ καθηγητὴς Σ. Ἀγουρίδης ἀπέδωκε τὴν κατ' ἀρχὴν ἀρνητικὴ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν παρατηρητῶν στὴν ἔλθειση «ἐνημερώσεως καὶ κατατοπισμοῦ τῶν ἱεραρχῶν μας ὡς πρὸς τὴν ἔννοια καὶ τὴν σημασίαν τῆς συνόδου δι' ἡμᾶς» ὅπ. π., σ. 4. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἀντιληφθεῖσα ἔγκαιρα τὴν ταχεῖα ἐξέλιξη τῶν διεκκλησιαστικῶν γεγονότων καὶ τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ἐνημερώσεως τῆς ἱεραρχίας, μὲ ἀπόφαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου προέβη στὴν ἴδρυση ἐιδικῆς «Ἐπιτροπῆς Διορθοδόξων καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων» ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1962 (βλ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὅ μ ο υ Β', Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Τὰ Πραγμῆνα, ἀπὸ 14.2.1962 μέχρι 14.7.1963, Ἀθῆναι 1963, σ. 17).

36. Βλ. σχετικὸ σχόλιο στὸ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, 17 (1962), σ. 210-211: «Ἡ τοιαύτη πρόσκλησις ἀπὸ ὀρθοδόξου κανονικῆς σκοπιᾶς, ἐνεῖχέ τι τὸ παράδοxon καὶ πρωτότυπον... φαίνόμενον Ὁρθοδόξων Κληρικῶν συμμετεχόντων ἐν ιδιότητι παρατηρητῶν εἰς Σύνοδον Ἐπισκόπων, ἀνηκόντων εἰς Ἐκκλησίαν κειμένην ἐκτὸς τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως, συνιστᾷ αὐστηρὰν κανονικὴν παράβασιν, κοινωνίαν μεθ' αἰρετικῶν, πρᾶγμα ὅπερ κατὰ πάσαν περίπτωσιν, καὶ ὑπὸ τὴν σκοπιμώτεραν τῶν περιστάσεων κρινόμενον, δεόν προσηκόντως νὰ μελετηθῆ, διὰ πρώτην φοράν κανονικῶς παρουσιαζόμενον, καὶ νὰ ἀντιμετωπισθῆ δι' ἀποφάσεως, κοινῶς λαμβανομένης, ὑπὸ πασῶν τῶν συγκροτουσῶν τὸ Ἀνατολικὸν Ὁρθόδοxon Κλίμα Ἐκκλησιῶν».

37. Βλ. Ἰ. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός..., ὅπ. π., σ. 34-35.

Ἐκκλησία πρὸς τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις (1848, 1868, 1895), σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης ὄφειλε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ ἀλάθητό του, νὰ ἀποτινάξει τὶς κοσμοκρατορικές διεκδικήσεις του καὶ νὰ «ἀσπασθῆ τὴν παλαιὰν ἰσοτιμίαν μεταξὺ τῶν Πατριαρχῶν τῶν δύο Καθολικῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ *primus inter pares honoris causa* δι' ἑαυτόν»³⁸.

Ὡς πρὸς τὴ δευτέρα «διαφωνοῦσαν ἀρχήν», ἡ ὀρθόδοξος ἔνστασις συνίστατο στὴ μὴ ἀναγνώριση τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ τῶν προηγουμένων συνόδων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ποὺ συγκλήθησαν μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 1054. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ὡς «οἰκουμενικῆς» ἐρχόταν σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀναγνωρίζει μόνον τὶς ἑπτὰ Οἰκουμενικὰ Συνόδους τῆς ἀρχαίας ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας. Ἐπομένως, «ἡ παροῦσα ἐν Βατικανῷ Σύνοδος δὲν συγκεντροῖ τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχαίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἐφ' ὅσον συνεκλήθη μόνον ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ρώμης, ἄνευ γνώσεως καὶ προσυνηνοήσεως καὶ ἐγκρίσεως καὶ τῶν ἄλλων Πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν καὶ τῶν Συνόδων αὐτῶν, οὐχὶ δὲ διὰ γενικὰ δογματικὰ καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ἐνδιαφέροντα καὶ ἀπασχολοῦντα καὶ συγκινοῦντα ὀλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ...»³⁹.

Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ὀρθόδοξο ἀποψη ἡ Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς μία γενικὴ σύνοδος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, αὐστηρῶς ἐσωτερικὴ τῆς ὑπόθεσης, παρὰ τὸ εὐρύτερο ἐνδιαφέρον ποὺ

38. Αὐτόθι, σ. 35. Ὅποτε, κατὰ τὴν πατριαρχικὴν ἀπάντησιν τοῦ 1868, «ἐὰν ἡσπάζετο τὴν ἀποστολικὴν ἰσοτιμίαν καὶ φιλαδελφίαν, ἔπρεπε, ὡς ἐν ἴσοις τὴν ἀξίαν καὶ πρῶτος τῆ τῆς ἔδρας τάξει, κατὰ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον, νὰ ἀπευθύνῃ γράμμα ἰδιαιτερον πρὸς ἕκαστον τῶν Πατριαρχῶν καὶ τῶν Συνόδων τῆς Ἀνατολῆς, οὐχ ἵνα ἐπιβάλλῃ ἐγκυκλίους καὶ δημοσιογραφικῶς, ὡς πάντων ἄρχων καὶ δεσπότης, ἀλλ' ἵνα ἐρωτήσῃ ἀδελφοὺς ἀδελφός, ἰσότημὸς τε καὶ ἰσοβάθμιος, εἰ συνεγκρίνουσιν ποῦ καὶ πῶς καὶ ὁποῖας ἱεράς Συνόδου τὴν συγκρότησιν». Ἰ. Κ α ρ μ ἱ ρ η, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. II, Ἀθήναι 1960, σ. 929.

39. Αὐτόθι, σ. 38. Βλ. καὶ τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἰ. Δ ε λ η κ ω σ τ ο π ο ὄ λ ο υ, *Αἱ ἐκκλησιολογικαὶ θέσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὡς δογματικὸν πρόβλημα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου (ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορικῇ Διατριβῇ)*, ἐν Ἀθήναις 1969, σ. 23, σημ. 39: «Ἡ ἄρνησις τῆς Ὁρθοδοξίας ὅπως ἀντιπροσωπευθῆ διὰ παρατηρητῶν εἰς τὴν Β' Βατικάνειον Σύνοδον ἐστηρίχθη καὶ ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι αὕτη ἀπεκάλεσεν ἑαυτὴν Οἰκουμενικὴν - Γενικὴν... ὁ ὅρος 'γενικὴ' σύνοδος καὶ 'οἰκουμενικὴ' συγγέεται παρὰ τοῖς Ρωμαιοκαθολικοῖς». Πρβλ. παρεμφερεῖς ἀπόψεις καὶ στὸ Ἰ. Σ. Ἀ λ ι β ἰ ζ ἄ τ ο υ, *Εἶναι δυνατὴ ἡ σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὅπως προτείνει αὐτὴν ὁ πάπας*, Ὁρθόδοξος Σκέψις, 2 (1959), σ. 119-121, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀπέρριπτε, γιὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους, μόνον τὴν ἰσότημην συμμετοχῆ τῶν ὀρθοδόξων στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἀποδεχόταν ὡς θεολογικῶς καὶ δογματικῶς ἀνάδουνο τὸ θεσμὸ τῶν παρατηρητῶν.

ἐνέπνεε στὸν ὑπόλοιπο χριστιανικὸ κόσμο. Γι' αὐτὸ καὶ «ἢ εἰς αὐτὴν ἀποστολὴ ὀρθοδόξων παρατηρητῶν οὐδὲν ἰδιαίτερον νόημα θὰ εἶχεν, οὐδὲ θὰ ἀπετέλει οὐσιαστικὴν τινα συμβολὴν εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεναντίας θὰ περιέπλεκεν ἔτι μᾶλλον τὰ πράγματα»⁴⁰.

Τὶς θεμελιώδεις αὐτὲς ἀντιρρήσεις, οἱ ὁποῖες, ὅπως κατέδειξε ὁ καθ. Ἰ. Καρμίρης, ἐστηρίζοντο πάνω στὶς ἀμετακίνητες βάσεις τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς κανονικῆς παραδόσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐρχόταν νὰ ἐνισχύσει ἀκόμη περισσότερο καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ παρουσία ἑτεροδόξων —καὶ ἰδιαίτερα ὀρθοδόξων— παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ πολὺ ἐνωρὶς ἀπέβη ἕνα ἀρκετὰ πολὺπλοκο καὶ δυσεπίλυτο πρόβλημα καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ μάλιστα γιὰ λόγους ἐξίσου θεολογικούς, κανονικούς καὶ πρακτικούς. Παρὰ τὴν βαθύτατη αἴσθηση ποὺ προκάλεσε ἡ ἐξαγγελία καὶ ἡ σύγκληση τῆς Β' Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ στὸν χριστιανικὸ κόσμο, ἕνα ἀπὸ τὰ κυριότερα στοιχεῖα τῆς παθολογίας τῆς ἐνωτικῆς τῆς προοπτικῆς, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν σχέσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Ὁρθόδοξο, προσερχόταν ἀναμφίβολα ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεση, στὴν ὁποία ὀδηγοῦσε τὶς δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες καὶ ἀλληλοαποκλειόμενες δογματικὲς διδασκαλίες τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἡ ἴδια ἡ ὀργάνωση καὶ ἡ σύγκληση τῆς συνόδου. Δὲν ἦταν λοιπὸν καθόλου παράδοξο, ποὺ ἡ ἀντιπαράθεση αὐτὴ ἐπανεφέρε στὸ προσκῆνιο, μὲ ἰδιαίτερη μάλιστα ὀξύτητα, τὴν ἔντονα φορτισμένη ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος εὐαισθησία τῶν ὀρθοδόξων, καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα, ἐναντι τῶν ἐνωτικῶν μηνυμάτων τῶν ὀργανωτῶν τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ⁴¹. Αὐτὴ ἡ εὐαισθησία —ἀν καὶ ὄχι στὸν ἴδιο βαθμὸ καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους— ἐκδηλώθηκε καὶ στοὺς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἦδη, ὅταν ὁ πάπας Ἰωάννης ΚΓ' ἀνακοίνωνε, τὸ 1959, τὴν πρόθεσή του νὰ συγκαλέσει τὴ σύνοδο, στοὺς θεολογικοὺς κύκλους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας δημιουργήθηκε ἔντονη σύγχυση ὡς πρὸς τὴν ἐκδηλωθεῖσα, συγχρόνως, πρόθεσή του νὰ προσκαλέσει καὶ τοὺς μὴ καθολικοὺς χριστιανοὺς νὰ μετᾶσχουν ἄμεσα καὶ ἐνεργητικὰ στὶς ἐργασίες τῆς. Ἡ σιβυλλικὴ αὐτὴ δῆλωση τοῦ πάπα ἄφηνε περιθώρια νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀρχικὴ πρόθεσή του ἦταν νὰ καλέσει τὶς ἑτεροδόξες Ἐκκλησίες καὶ τὶς ἄλλες χριστιανικὲς ὁμολογίες νὰ πάρουν μέρος ἰσότιμα στὶς συζητήσεις τῶν ἐπισήμων συνεδριῶν, καθὼς καὶ στὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου⁴². Ὅμως, παρόμοια συμμετοχὴ φαινόταν ἐντε-

40. Ἰ. Καρμίρης, Ὁρθόδοξια καὶ Ρωμαιοκαθολικισμός..., ὅπ. π., σ. 38-39.

41. Εὔστοχη ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ θέματος ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς, βλ. στὴ μικρὴ, ἀλλὰ περικεκτικὴ, μελέτη τοῦ C.-J. Dumont, ο. π., *Catholiques et Orthodoxes à la veille du Concile, Istina*, 7 (1961-62), σ. 189-208.

42. Ἡ σύγχυση αὐτὴ εἶχε προκληθῆ ἰδικὰ ἀπὸ μιὰ ἔκφραση ποὺ χρησιμοποίησε ὁ πάπας στὴν προσφώνησή του πρὸς τοὺς καρδινάλιους κατὰ τὴ συνάξή τους στὸν Saint -

λῶς ἀδύνατη, διότι ἐρχόταν σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ποὺ ἀφοροῦσε τὴ σύγκληση καὶ λειτουργία τῶν ἀποκαλουμένων «οἰκουμενικῶν» συνόδων τῆς. Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ διδασκαλία, ἡ ἐνεργητικὴ καὶ ισότιμη συμμετοχὴ μὴ καθολικῶν χριστιανῶν δὲν εἶναι ἐπιτρεπτή, ἐφ' ὅσον αὐτοὶ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ μία, ἅγια, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, πρὸς τὴν ὁποία ταυτίζει ἑαυτὴν ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ δὲν βρίσκονται σὲ κοινωνία μὲ τὸν πάπα καὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ πρωτεῖο ἐξουσίας καὶ τὸ ἀλάθητό του⁴³. Ἀποκλειομένης ἐπομένως τῆς ισότιμης συμμετοχῆς ἑτεροδόξων, ἐπελέγη τελικὰ ἡ ἔχουσα «χαρακτῆρα ἀπλῶς φιλοφρονητικῶν» φόρμουλα τοῦ καθεστῶτος τῶν «παρατηρητῶν», ἡ μόνη ἄλλωστε ἐφικτὴ καὶ ἀνώδυνη, ἀπὸ ἐκκλησιολογικὴ ἀπόψη, λύση⁴⁴, ἡ ὁποία συγχρόνως διέσωζε καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς συνόδου ὡς ἐνωτικῆς, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ἐξαγγελίες τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ'. Τοῦτο βεβαίως ἐσήμαινε, ὅτι οἱ ἑτερόδοξοι παρατηρητῆς θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρκεσθοῦν σὲ μιὰ ἀπλὴ πληροφόρηση τῆς πορείας τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου, καὶ στὴν καλύτερη περίπτωση θὰ μπορούσαν νὰ ἐλπίζουν σὲ μιὰ εὐνοϊκότερη μεταχείρησή τους, κατὰ τὴν καλὴ θέληση τοῦ πάπα⁴⁵.

Ἐνα παρόμοιο καθεστῶς παθητικῆς συμμετοχῆς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ γίνεαι ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τοῦ θεολογικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος. Γιατί, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὁ θεσμὸς τῶν παρατηρητῶν δὲν εὗρισκε ἐρείσματα στὴν ὀρθόδοξο διδασκαλία περὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ πολὺ δίκαια χαρακτηρίστηκε ὡς «ἐπινόησις προτεσταντικῆ, ἄνευ νοήματος καὶ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου»⁴⁶. Ἐπιπλέον, ἡ ὑπὸ τὸ καθεστῶς αὐτὸ παρουσία τῶν ὀρθο-

Paul-hors-les-murs (25 Ἰανουαρίου 1959), ἡ ὁποία μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ γραφείου τύπου τοῦ Βατικανοῦ ὡς ἐξῆς: «En ce qui regarde la célébration du Concile oecuménique, celui-ci, dans la pensée du Saint-Père, vise non seulement à l'édification du peuple chrétien, mais veut être encore une invitation aux Communautés séparées pour la recherche de l'unité à laquelle tant d'âmes aujourd'hui aspirent de tous les points de la terre». Βλ. C.-J. Dumont, o. p., La genèse du décret sur l'Oecuménisme, Istina, 9 (1964), σ. 450-451.

43. Βλ. C. - J. Dumont, o. p., Catholiques et Orthodoxes..., ὅπ. π., σ. 202-203. Ὁ καθ. Ἄ. Ἀλιβιζάτος διατύπωσε, ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς, τὶς ἴδιες ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὸ ἀδύνατο τῆς ισότιμης συμμετοχῆς τῶν ὀρθοδόξων: «ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ βασικοῦ τούτου σημείου θὰ ἐγενῶτο διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἕτερον βασικὸν ζήτημα, ὅτι δηλαδὴ ἂν αὕτη ἐδέχετο, τυχόν, τὴν πρόσκλησιν εἰς τὴν τριακτῆτην σύνοδον, πάλιν ἡ συμμετοχὴ αὕτη δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχη τὸν χαρακτῆρα τῆς ἰσοτιμίας, ἀπλούστατα διότι ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία θεωρεῖται τό γε νῦν ὑπὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦλάχιστον, σχισματικῆ, ἂν μὴ καὶ αἰρετικῆ καὶ συνεπῶς, ἡ ὀργανικὴ τῆς συμμετοχῆς θὰ ἦτο ἀνέφικτος». Ὁπ. π., σ. 120.

44. Βλ. Ἄ. Σ. Ἀλιβιζάτου, ὅπ. π., σ. 120.

45. Βλ. C. - J. Dumont, La genèse du décret..., ὅπ. π., σ. 451.

46. Β. Ἰωαννίδου, Ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ, στὴν ἐφημ.

δόξων στη Β' Σύνοδο του Βατικανού, όχι μόνο δὲν θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὴν προσέγγιση τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξη ἀδελφικῶν σχέσεων μεταξύ τους⁴⁷, ἀλλ' ἐντελῶς ἀντίθετα θὰ σήμαινε στὴν πράξη τὴν ἀναίρεση, ἐκ μέρους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς ἐκκλησιολογικῆς τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς κανονικῆς τῆς παραδόσεως καί, κατ' ἀκολουθίαν, τὴν παραδοχὴ τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως, ἐκ μέρους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς status⁴⁸.

Ἡ ἐξ ἀφορμῆς τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ἐπαναφορὰ στὸ προσκῆνιο τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν δογματικῶν καὶ κανονικῶν διαφορῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἔθεσε παράλληλα ἐπὶ τάπητος καὶ μιὰ σειρά ἄλλων προβλημάτων, τὰ ὅποια, ἂν καὶ πρακτικῆς μᾶλλον μορφῆς, ἐντούτοις ἐπεβάρυναν τὸ ἤδη ὑπάρχον ἀρνητικὸ κλίμα καὶ τροφοδότησαν τὴ δυσπιστία τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν — καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος — ὡς πρὸς τὴν εἰλικρίνεια τῶν προθέσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας, καθιστώντας ἔτσι ἀκόμη πιὸ πολυπλοκὴ τὴν ὑπόθεση τῶν παρατηρητῶν. Πρόκειται γιὰ μιὰ σειρά ἀδεξιῶν χειρισμῶν ἐκ μέρους τῆς Ἀγίας Ἐδρας, σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιλογὴ τῶν μέσων ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἄλλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀμηχανία τοῦ ἀνέκυψε ἀρχικὰ ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ τήρηση τοῦ πρωτοκόλλου ἀλληλογραφίας⁴⁹,

Καθημερινή, 12.10.1962. Βλ. καὶ σχόλιο στὸ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, 17 (1962), σ. 211: «Οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες τῆς Μίτς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀναφέρουν περὶ Συνόδου Ἐπισκόπων κοινῆ συνεροχόμενων καὶ συμπροσευχομένων... ἀγνοοῦν δὲ τὴν ἐν τοιαύτῃ Συνόδῳ συμμετοχὴν ἑτεροδόξων Κληρικῶν, τυγχανόντων ἐκτὸς τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Πίστεως, καὶ δὴ ἐν συμμετοχῇ ὑπὸ ἰδιότητα ἀπλῶν παρατηρητῶν...».

47. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, ὅπ. π. Πρβλ. καὶ τοῦ Ἰδίου, Ἡ Β' Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ, ἐν Ἀθήναις 1963, σ. 36-37, καὶ 47: «Ἐπρεπε νὰ εὐρεθῆ ἄλλος τρόπος παρουσίας ἡμῶν ἐν τῇ Συνόδῳ, ἀνώτερος καὶ καλύτερος τοῦ ἀπλοῦ Παρατηρητοῦ... Διατί τώρα ἡ ἀρχαία καὶ ἀγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία νὰ ὑποβιβασθῆ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Παρατηρητοῦ καὶ νὰ κάμῃ ἀπλῶς μιαν 'acte de présence' καὶ νὰ αὐξήσῃ τὸν διάκοσμον τῆς Συνόδου, ἐφ' ὅσον οἱ παρατηρηταὶ τῆς ὡς ἀπλοῖ θεαταὶ καὶ ἀκροαταὶ θὰ παρίσταντο;».

48. Βλ. Ἰ. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία..., ὅπ. π., σ. 39.

49. Ὁ ρωμαιοκαθολικὸς C.-J. Dumont ἀποδίδει αὐτὴ τὴν ἀμηχανία στὸ γεγονός ὅτι «ἔπειτα ἀπὸ αἰῶνες χωρισμοῦ... δὲν ἐγνώριζαν καθόλου (στὴ Ρώμη) μὲ ποιὸς ὅρους νὰ ἐκφρασοῦν ὅταν ἀπευθύνονταν στοὺς ἱεράρχες τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων ἐντούτοις ἐγνώριζαν τὴν εὐαισθησία σ' αὐτὰ τὰ θέματα ἐθιμοτυπίας. Καὶ πράγματι, στὴν Ἰσταμποῦλ (sic) ἀπέδιδαν μεγάλη σημασία στὴν ἀκριβῆ ἀντιστοιχία τῶν τίτλων καὶ τῶν ἀξιωμάτων» (μνημ. ἔργ., σ. 449, σημ. 15). «Ἀς σημειωθῆ ἔδῳ, σ' ἐνίσχυση τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἔως τὸ 1962, στὴν ἀπευθυνόμενῃ προσωπικῶς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη ἀλληλογραφία τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἀξιωματοῦχων Α. Μπέα καὶ Ἰ. Βίλλεμπραντς, ἀπαντοῦσε ὁ μητροπολίτης Σάρδευαν Μάξιμος, πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν Παγχριστιανικῶν Ζητημάτων Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπίσης, τὸ πρῶτο αὐτόγραφο γράμμα τοῦ πάπα Παύλου ΣΤ'

πολὺ σύντομα ξέσπασε στὴ Ρώμη μιὰ ἔντονη σύγκρουση ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ τῶν δύο κυρίων ὀργανισμῶν, ποὺ ἦσαν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα προετοιμασίας τῶν ἀπαραιτήτων διαδικασιῶν προσκλήσεως καὶ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ καθεστῶτος παρουσίας καὶ συμμετοχῆς τῶν μὴ ρωμαιοκαθολικῶν παρατηρητῶν στὴ σύνοδο: τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὶς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίες, καὶ τῆς νεοϊδρυθείσης Γραμματείας γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν⁵⁰.

Ἡ πρώτη, ἀποτελούμενη, κατὰ μεγάλη πλειοψηφία, ἀπὸ ἱεράρχες καὶ ἐμπειρογνώμονες, ἀνατολικούς ἢ λατίνους, ἐλάχιστα ἀπελευθερωμένους ἀπὸ τὴ στάση ποὺ τήρησε ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἔναντι τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς θεολογίας τῆς Ἀντι-Μεταρρυθμίσεως, στάση περισσότερο προσηλυτιστικὴ καὶ κατακτητικὴ, παρά ἐνωτικὴ», δὲν ἐπέδειξε κανέναν ἰδιαίτερο ζήλο στὴν ἀποστολὴ ποὺ τῆς ἀνατέθηκε νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὶς Ὁρθόδοξες ἀνατολικῆς Ἐκκλησίες⁵¹. Τὸ γεγονός ἀλλώστε, ὅτι ἓνα τόσο λεπτὸ καὶ σοβαρὸ ἔργο εἶχε ἀνατεθῆ σ' ἓναν ὀργανισμό, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου καὶ μόνον ἀρκοῦσε νὰ στηρίξει τὴν κατηγορία ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀκόμη καὶ ἐν ὄψει τῆς χαρακτηρισθείσης ὡς ἐνωτικῆς

πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη δὲν περιλαμβάνει καμμία προσφώνηση, στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, οἱ δὲ ἐπίσημες προσκλήσεις πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπεστάλησαν, ὅχι ἀπὸ τὸν πάπα, ὡς ἀρχηγὸ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπὸ τὸν Α. Μπέα, πρόεδρο τῆς Γραμματείας γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν. Βλ. σχετικὰ Τ. Α., *passim*.

50. Ἡ Γραμματεία αὐτὴ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν πάπα Ἰωάννη ΚΓ' μὲ τὸ ἰδρυτικὸ ἰδιόβουλο (Motu Proprio) *Superno Dei nutu* τῆς 5ης Ἰουνίου 1960, στὸ ὁποῖο ὁ σκοπὸς τῆς διαγράφεται ὡς ἑξῆς: «Ἰδρύσαμεν τὴν Γραμματείαν διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ὅλους ἰδιαιτέρως τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐμένειάν μας πρὸς ὅσους φέρουν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, παρ' ὅτι διατελοῦν ἐν διαστάσει πρὸς τὴν Ἀποστολικὴν ταύτην Ἔδραν, καὶ διὰ νὰ δυνηθοῦν οὗτοι νὰ παρακολουθήσουν τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου καὶ ἐξεύρουν εὐχερέστερον τὴν πρὸς τὴν ἐνότητα ὁδόν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὁ Κύριος ἡμῶν ἐδεήθη πρὸς τὸν Οὐράνιον Πατέρα». Βλ. Π. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ, Πορεία πρὸς τὴν Ἐνότητα, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1978, σ. 66-67, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

51. Ἡ μοναδικὴ ἐπαφή, ποὺ εἶχε αὐτὴ ἡ Ἐπιτροπὴ μὲ τὴν ὀρθόδοξο ἀνατολή, ἦταν μιὰ ἐπίσκεψη ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 20 Ἰουνίου 1961 ἀντιπροσωπία τῆς στὴν Κωνσταντινούπολη ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰάκωβο Τέστα, πρύτανι τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ρώμης, καὶ τὸν ἱερομόναχο Ἀλφόνσο Ράς, πρύτανι τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰνστιτούτου Ρώμης (βλ. Ἄ. Π α ν ὶ τ η, Εἰρηνοποιί..., ὅπ. π., σ. 94). Ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ, ποὺ ἔγινε δυνατὴ ἔπειτα ἀπὸ ἔντονες πιέσεις πρὸς τὸν πάπα ἀπὸ τὴ Γραμματεία γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν, δὲν εἶχε τὰ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα, γιατί τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἄφησε νὰ ἐννοηθῆ ὅτι τόσο αὐτό, ὅσο καὶ οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς, δὲν θὰ ἀναγνώριζαν τὴν ἀρμοδιότητα τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς, ὡς ἐνδιάμεσου ὄργανου, γιὰ ὁποιαδήποτε ἐπαφή μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Βλ. C.-J. D u m o n t, ο. ρ., μνημ., ἔργ., σ. 448.

συνόδου της, δὲν ἐγκατέλειψε τὴν πολιτικὴ τῆς ἐπάρατης Οὐνίας γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὴν ὀρθόδοξο Ἀνατολὴ στὴ μάνδρα τῆς Ρώμης, καθιστοῦσε ἐξ ὑπαρχῆς τελειῶς ἀδύνατη ὅποιαδήποτε προσπάθεια ἐπικοινωνίας καὶ δημιουργίας σχέσεων εὐλικρινῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀπὸ τῆ στιγμῆ μάλιστα πού αὐτὴ ἢ ἐπικοινωνία περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ κανάλι τῶν οὐνιτικῶν κοινοτήτων, οἱ ὁποῖες σὲ πολλὲς ὀρθόδοξες περιοχὲς — ὅπως καὶ στὴν Ἑλλάδα — ἐξακολουθοῦσαν ἀμείωτη τὴν προπαγανδιστικὴ δράση τους⁵².

Ἄλλ' ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ Γραμματεία γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν κλήθηκε, ἀρκετὰ ἀργά, νὰ ἀναλάβει πρωτοβουλία γιὰ νὰ διαλύσει τὶς παρεξηγήσεις καὶ νὰ ἐκτονώσει τὸ κλίμα δυσαρέσκειας πού εἶχε δημιουργηθῆ στὸν ὀρθόδοξο κόσμο, δὲν πέτυχε νὰ δημιουργήσει τὶς ἀπαραίτητες εὐνοϊκὲς συνθήκες, πού θὰ ἐπέτρεπαν, ἐνδεχομένως, μιὰ θετικὴ ἀνταπόκριση τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴν πρόσκληση τῆς Ρώμης. Ἀρχικὰ, ἡ Γραμματεία αὐτὴ προτίμησε νὰ προβῆ στὶς ἀναγκαῖες βολιδοσκοπήσεις, ὥστε νὰ βεβαιωθῆ ὅτι οἱ προσκλήσεις θὰ γίνονταν ἀποδεκτές⁵³. Αὐτὸ τὸ σκοπὸ εἶχε ἡ πρώτη ἡμιεπίσημη ἐπίσκεψη πού ἐπραγματοποίησε ἀντιπροσωπία της, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν 'Ι. Βίλλεμπραντς, στὴν Κωνσταντινούπολη, στὶς 14-20 Φεβρουαρίου 1962, ὅπου εἶχε ἰδιαιτέρως συνομιλίες μὲ τὴν ἀντίστοιχη Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῶν Παγγρησιατικῶν ζητημάτων τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη⁵⁴.

Ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ συνάντηση διεφάνησαν οἱ πράγματι μεγάλες δυσκολίες πού ὑπῆρχαν καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς, ὡς πρὸς τὴ δυνατότητα συμμετοχῆς τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ. Ὁ πρόεδρος τῆς πατριαρχικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, μητροπολίτης Σάρδεων Μά-

52. Πράγματι, ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους λόγους πού ὑπαγόρευαν τὴν ἀρνητικὴ στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τῆς ἀποστολῆς παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ὑπῆρξε καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἑλληνικὸ κείμενο τῆς Ἀποστολικῆς Διατάξεως «*Humanae Salutis Reparator Christus Jesus*», τῆς 25ης Δεκεμβρίου 1961, μὲ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ ἐπίσημη ἐξαγγελία τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ ἀπὸ τὸν πάπα, ἐπιδόθηκε στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, ὄχι ἀπὸ τὸν προκαθήμενο, ἢ ἄλλον ἱεράρχη τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἑξάρχου τῆς οὐνιτικῆς κοινότητος στὴν Ἀθήνα Ἰακίνθου Γρατιανουπόλεως, πρᾶγμα πού σχολιάστηκε δυσμενέστατα καὶ ἀπὸ τὸν ἡμερήσιο πολιτικὸ τύπο (βλ. ἐφημ. Ἔθνος, 10.8.1962, Μεσημβρινή, 11.8.1962. Π. Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ, μνημ. ἔργ., σ. 63-64, ὅπου καὶ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰακίνθου Γρατιανουπόλεως πρὸς τὴν ἐφημ. Ἔθνος, γιὰ σχετικὲς αἰτιώσεις πρὸς τὸν ρόλο πού διαδραμάτισε). Κατὰ τὸν ἴδιο «ἀθήθη καὶ ἄθεσμον» τρόπο ἔγινε καὶ ἡ ἐπίδοση τῆς προσκλήσεως γιὰ τὴν ἀποστολὴ παρατηρητῶν. Βλ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ Β', Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Τὰ Πραγμμένα, ὅπ. π., σ. 12. Μ ε θ ο δ ί ο υ, Μητροπολίτου Ἀξώμης, μνημ. ἔργ., σ. 122. Πρβλ. καὶ σχετικὸ σχόλιο στὸ Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου, 17 (1962), σ. 211.

53. C. - J. D u m o n t, ο. π., μνημ. ἔργ., σ. 449, σημ. 16.

54. Ἀ. Π α ν ὶ τ η, Οἱ Εἰρηνοποιοί..., ὅπ. π., σ. 106. Τ. Α., σ. 34-39.

ξιμος, ἐκφράζοντας τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν κοινὴ συνείδηση ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐπέσημανε πρὸς τὴ ρωμαιοκαθολικὴ ἀντιπροσωπία τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶχε ἀκόμη δώσει σαφεῖς ἐνδείξεις ὡς πρὸς τὴν εἰλικρίνεια τῶν ἀγαθῶν προθέσεων τῆς ἐναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀφοῦ σὲ πρόσφατες ἐπίσημες ἐκδηλώσεις ἀξιωματούχων τῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ πάπα Ἰωάννου ΚΓ', εἶχε δοθῆ ἔμφανῆς «ἀντι-ορθόδοξος, ἀντι-πατριαρχικὸς καὶ ἀντι-οικουμενικὸς» χαρακτήρας. Ἔθεσε δὲ ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση δημιουργίας καταλλήλου κλίματος συνεργασίας τὴν ἐναρμόνιση «τῶν ἀνεπισήμων δηλώσεων καὶ ἐκδηλώσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰς ἐπισήμους τοιαύτας», ὡς ἀπόδειξη ἀλλαγῆς τῆς νοοτροπίας τῆς⁵⁵.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἀντιπροσωπίας κατέστησε γνωστὸ, ὅτι ἡ Γραμματεία γιὰ τὴν Ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν δὲν εἶχε ἀκόμη καταλήξει σὲ συγκεκριμένες ἀποφάσεις, οὔτε ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἀποστολῆς τῶν προσκλήσεων, οὔτε ὡς πρὸς τὸ καθεστῶς συμμετοχῆς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπρότεινε τὶς ἀκόλουθες τρεῖς ἐναλλακτικὰς λύσεις:

1. Ὅπως, τὴν σχετικὴν πρόσκλησιν ἀπευθύνῃ ἀπ' εὐθείας καὶ προσωπικῶς ἡ Α. Ἀγιότης ὁ Πάπας Ἰωάννης ὁ ΚΓ' πρὸς τὴν Α. Θ. Π. τὸν Πατριάρχην κ. Ἀθηναγόραν,

2. Ὅπως ἡ σχετικὴ πρόσκλησις ἀπευθυνθῆ γραπτῶς ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Καρδινάλιου κ. Αὐγουστίνου Μπέα, Προέδρου, πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Σάρδεων, Πρόεδρον, διὰ τὰ περαιτέρω, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐρυτέρας Ὁρθοδόξου παρουσίας ἐν τῇ Συνόδῳ, καὶ

3. Σταλῆ ἀπλῶς ἐξαγγελτήριον τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου γράμμα ἀπὸ Ἐκκλησίας εἰς Ἐκκλησίαν⁵⁶.

Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐκπροσώπων, ἐπρότεινε τὶς ἐξῆς δύο πιθανότητες:

α. Ἐκπροσώπησις τῆς καθόλου Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δι' ἐξ ἧ καὶ πλειόνων πωσ ἀντιπροσώπων, καὶ

55. Τῶν συζητήσεων αὐτῶν ὑπεβλήθη ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν Παγχριστιανικῶν Ζητημάτων πρὸς τὴν πατριαρχικὴ Ἱερά Σύνοδο στίς 24 Φεβρουαρίου, ἡ ὁποία ἀκολούθως κοινοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχην πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο Β', μὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 152 πατριαρχικὸ γράμμα τῆς 18ης Ἀπριλίου 1962 καὶ καταχωρήθηκε μὲ ἀριθ. πρωτ. 1013 τῆς 1ης Μαΐου 1962 στὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

56. Βλ. στίς σ. 9-10 τῆς ἀνωτέρω ἐκθέσεως.

β. 'Αντιπροσώπευσις ἐκάστης τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν διὰ δύο ἐκπροσώπων αὐτῆς)⁵⁷.

Τὸ ὅτι οἱ προτεινόμενοι αὐτοὶ τρόποι συμμετοχῆς τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ δὲν ἀνταποκρίνονταν καθόλου πρὸς τὴν ὀρθόδοξο διδασκαλία περὶ συγκλήσεως καὶ λειτουργίας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλ' ὅτι, ἀντίθετα, τυχὸν ἀποδοχὴ τους ἐκ μέρους τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν θὰ σήμαινε τὴν de facto ἀναγνώριση τῆς ἀντίστοιχης ρωμαιο-καθολικῆς διδασκαλίας, τοῦτο ἀναπτύχθηκε ἀνωτέρω. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι καὶ ἡ ἴδια ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία, ὅχι μόνον εἶχε διαπιστώσει τὴν ἀναποτελεσματικότητα τῶν ἀνωτέρω προταθειῶν λύσεων, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο θεωροῦσε καὶ τὸν ὅρο «παρατηρητῆς» ὡς μὴ ἐκκλησιολογικῶς παραδεκτὸ γιὰ τὴν 'Ορθόδοξο 'Εκκλησία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ 'Ι. Βίλλεμπραντς, κατὰ τὴν πρώτη αὐτῆ συνάντησή του μετὰ τὴν 'Ορθόδοξο 'Εκκλησία, ἔκαμε γνωστὸ ὅτι συνεζητεῖτο καὶ ἡ πιθανότητα νὰ προκριθῆ γιὰ τὶς ὀρθόδοξες ἀντιπροσωπίες ὁ τίτλος τοῦ «ἀδελφικοῦ ἐκπροσώπου» (Fraternal Delegate)⁵⁸.

Ἡ ἐξέλιξη ὅμως τῶν γεγονότων ἀπέδειξε, ὅτι καμμία ἀπὸ τὶς ἀρχικὲς αὐτὲς προτάσεις δὲν υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ 'Εκκλησία, τὰ δὲ ἐπακολούθησαν ταξίδια τοῦ 'Ι. Βίλλεμπραντς στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Ἀθήνα⁵⁹ καὶ τὴν τελευταία στιγμή στὴ Μόσχα, κατέδειξαν τὴν ἐμμονή της στὴν παλαιὰ μέθοδο τῆς προτιμήσεως τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ κατὰ τὴν ἐπικοινωνία της μετὰ τὴν ὀρθόδοξο Ἀνατολή, καὶ γι' αὐτὸ ἀπέφεραν ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ ἔγινε ἰδιαίτερα αἰσθητὴ στὴν 'Εκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἡ εὐαισθησία τοῦ θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ κόσμου ἔναντι τῶν ὁποίωνδήποτε πράξεων καὶ δηλώσεων στὸ θέμα αὐτό, πού προέρχονταν ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, ἦταν ἰδιαίτερα ἠδύξημένη⁶⁰. Ὅταν μάλιστα ἔγινε γνωστὴ ἡ πρωτοφανής, γιὰ τὰ μέχρι τότε

57. Αὐτόθι, σ. 10.

58. Αὐτόθι.

59. Βλ. 'Εκκλησία, 39 (1962), σ. 359. Ἄνω τ η, μνημ. ἔργ., σ. 106. Τ. Α., σ. 44-45, 52-53.

60. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ ἐκδήλωση ἔντονης δυσaráσκειας σὲ σχόλια καὶ χαρακτηρισμοὺς ἑναντίον τῆς 'Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ καρδινάλιου Τισσεράν, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος πιθανὸν ἔμμεσα στὸ ζήτημα τῶν παρατηρητῶν, κατηγοροῦσε σὲ συνέντευξή του τοὺς ἑλληνες ἱεράρχες ὅτι ἀντιμετωπίζουν τὰ διεκκλησιαστικὰ ζητήματα «με στενότητα πνεύματος», ὅτι εἶναι «προκατελιημμένοι ἑναντίον τῶν Καθολικῶν» καὶ ὅτι ἡ 'Εκκλησία τῆς Ἑλλάδος «ἐπηρεάζει οὕτω καὶ τὰς ἄλλας 'Ορθοδόξους 'Εκκλησίας». Προφανῶς ὑπαινισσόταν τὴν ἀρνητικὴ ἀπάντηση στὴν πρόσκληση τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας. Βλ. 'Εκκλησία, 39 (1962), σ. 490. Πρβλ. ἐπίσης ἀνάλογες ἀντιδράσεις πρὸς τὶς ἐπισημανθεῖσες ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σάρδεων Μάξιμο ἀντορθόδοξες ἐκδηλώσεις τοῦ καρδινάλιου Τσιουιάνι, καὶ πρὸς τὴν παπικὴ ἐγκύκλιο «Aeterna Dei sapientia», πού

δεδομένα, ἀπόφαση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἀποστείλει παρατηρητὲς τὴν τελευταία στιγμή, καὶ ἔπειτα ἀπὸ μυστικὴ ἐπίσκεψη τοῦ Ἱ. Βίλλεμπραντς, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης κατηγορήθηκε ἀνοικτὰ, ὅτι ἀπεργαζόταν τὴ διάσπαση τῆς ἐνότητος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας⁶¹.

Τὰ γεγονότα αὐτά, πού ἤλθαν νὰ ἐνισχύσουν τὶς ἀνωτέρω ἐκτεθεισες θεολογικὲς ἀντιρρήσεις τῆς πλειοψηφίας τοῦ θεολογικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τοῦ θεσμοῦ τῶν παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, καθόρισαν καὶ τὴ στάση τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἔκρινε ὅτι δὲν ἦταν σκόπιμη ἡ ἀποστολὴ παρατηρητῶν στὴν πρώτη αὐτὴ περίοδο τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Βατικανέου Συνόδου καὶ παρέπεμψε τὸ θέμα πρὸς συζήτηση στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας⁶².

Πρέπει, ἐν τούτοις, νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ στάση αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπιδοκιμάστηκε ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ θεολογικοῦ κόσμου τῆς. Σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἄποψη ἐκείνων πού, ἀπὸ πιστότητα πρὸς τὴν κανονικὴ παράδοση καὶ τὴν ὀρθόδοξὴ ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, διέβλεπαν τὸν κίνδυνο μειώσεως τοῦ κύρους τῆς Ὁρθοδοξίας, μιὰ ἄλλη τάση, περισσότερο εὐαίσθητη στὰ ἐρεθίσματα τῶν συγχρόνων οἰκουμενικῶν δηλώσεων καὶ ἐκδηλώσεων καὶ περισσότερο εὐνοϊκὴ πρὸς τὴ σκοπιμότητα ἐνεργειῶν ὑπὲρ μιᾶς ὅσο τὸ δυνατὸ ταχύτερης προσεγγίσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὑπεστήριξε μιὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη ἄποψη στὸ θέμα τῶν παρατηρητῶν.

Ἀντιπροσωπευτικὲς αὐτῆς τῆς τάσεως ὑπῆρξαν οἱ δηλώσεις τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ὁ ὁποῖος σὲ μιὰ σειρά ἄρθρων, ἀφιερωμένων εἰδικὰ στὴ σκοπιμότητα ἀποστολῆς ὀρθοδό-

ἐξεδόθη μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς 1500ῆς Ἐπετείου ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Μεγάλου. Ἐκκλησία, 39 (1962), σ. 148-149.

61. Βλ. δήλωση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Ἰακώβου πρὸς τὴν ἐφημ. Καθημερινή, 30.10.1962, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, «ἐνῶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἶχε διαμηνύσει εἰς τὸν Πάπαν, ὅτι θὰ ἐκάλεε τὰς Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασίσουν τὸν σχηματισμὸν πανορθοδόξου ἀποστολῆς παρατηρητῶν εἰς Ρώμην, τὸ Βατικανὸν ἤρχισεν ἀποστέλλον εἰδικούς ἀντιπροσώπους εἰς τὰ κατὰ τόπους Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἄλλας αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, προσκαλοῦν ἰδιαίτερος τοὺς ἀρχηγούς αὐτῶν, ὅπως μετᾶσχουν διὰ παρατηρητῶν εἰς τὸ συνέδριον τῆς Ρώμης. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἀπεκάλυψε τοὺς σκοποὺς τοῦ Βατικανοῦ, ἀποβλέποντας προφανῶς εἰς τὸ νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἐμμέσως δὲ νὰ ὑπονομεύσῃ τὸ κύρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου» (Ἐκκλησία, 39, 1962, σ. 515). Πρβλ. καὶ ἀνάλογο σχόλιο στὴν Καθημερινή, 31.10.1962, ὅπου γίνεταί ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας «δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὴν Ρώμην».

62. Βλ. σχετικὴ ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου ὑπ' ἀριθ. 1224 τῆς 15ης Μαΐου 1963, μὲ τὴν ὁποία ἐζητεῖτο ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες-μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας νὰ μελετήσουν τὸ θέμα, ὥστε νὰ ἐξετασθῇ διονυχιστικὰ στὴν τακτικὴ συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1963. Θ. Σ τ ρ ἄ γ κ α, Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967, τόμ. ΣΤ', Ἀθῆναι 1980, σ. 4063, 4069.

ξων παρατηρητῶν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ, ἐχαρακτήρισε τὴν ἄρνηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς «ἱστορικὸν λάθος»⁶³ καὶ τὴν ἀπουσία της ἀπὸ ἓνα τέτοιο γεγονὸς παγγρηστικῆς σημασίας ὡς «μέγα κενόν»⁶⁴. Μέσα στὸ ἴδιο πνεῦμα κινούμενος καὶ ὁ καθηγητὴς Σάββας Ἀγουρίδης, ὑπεστήριξε ὅτι ἡ μὴ ἀποστολὴ παρατηρητῶν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐσήμαινε ὅτι ἡ ἱεραρχία της, λόγῳ ἐλλείψεως «ἐνημερώσεως καὶ κατατοπισμοῦ», δὲν κατενόησε τὴν «ἐννοίαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς συνόδου δι' ἡμᾶς»⁶⁵. Ἐπιπλέον, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἡ ἀπουσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ τῆς στεροῦσε μιὰ ἐξοχη εὐκαιρία νὰ ἀντλήσει, μεταξὺ ἄλλων, πολύτιμες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας⁶⁶.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ συλλογιστικὴ ὅσων προέτρεπαν τὴν ἀποστολὴ ὀρθοδόξων παρατηρητῶν στὴ Β' Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ὑπαγορευόταν κυρίως ἀπὸ τάσεις ἐνθουσιαστικῆς, τίς ὁποῖες τροφοδοτοῦσε τὸ γενικότερο κλίμα εὐφορίας ποῦ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖται, στὰ πλαίσια τῶν ἀνανεωτικῶν καὶ ἐνωτικῶν ὑποσχέσεων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν συναφῶν κινήσεων στὸν εὐρύτερο ὀρίζοντα τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως⁶⁷. Καὶ φυσικά, ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτῆ παραθεωροῦσε στὴν πράξη, ἢ τουλάχιστον δὲν ἐλάμβανε σοβαρὰ ὑπ' ὄψη τίς ἐπιφυλάξεις καὶ τὴ δυσπιστία τῆς πλειοψηφίας τῶν ὀρθοδόξων, ποῦ προέρχονταν ἀπὸ παράλληλες ἀντορθόδοξες ἐκδηλώσεις τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅχι μόνο κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια ἐκείνη ἐποχὴ ποῦ ἐκδηλώνονταν οἱ φιλενωτικῆς της πρωτο-

63. 'Α. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, Ἐν ὄψει τῆς Συνόδου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Τὸ Βῆμα, 26 καὶ 27.9.1962.

64. 'Α. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, Ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Τὸ μέγα κενόν, Τὸ Βῆμα, 27 καὶ 30.10.1963.

65. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ῖ δ ο υ, Ἡ Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ..., ὅπ. π., σ. 4.

66. Βλ. Ἀ. Κ ε ρ α μ ῖ δ α, Δὲν εἶναι πολὺ ἀργά, Ἐνορία, 17 (1962), σ. 305, ὁ ὁποῖος ἐπρότεινε ν' ἀποσταλοῦν στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ὡς παρατηρητὲς μέλη τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Ὑπὲρ τῆς ἀποστολῆς παρατηρητῶν, καὶ μάλιστα ἀντιπροσωπίας ἐκ τριῶν ἢ δύο μητροπολιτῶν, συνοδευομένων ἀπὸ ἐπίσης δύο ἢ τρεῖς θεολόγους ὡς συμβούλους, εἶχε ταχθῆ καὶ ὁ μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Παξῶν Μεθόδιος, ὁ ὁποῖος σὲ σχετικὴ ἀναφορὰ του πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας (ἀρ. 202 τῆς 31 Ἰανουαρίου 1963), ἐπρότεινε τὴν ἐκτακτὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας μὲ συμμετοχὴ ἱερέων θεολόγων καὶ καθηγητῶν. Ἡ ἀναφορὰ αὐτῆ δημοσιεύθηκε στὸ τοπικὸ περιοδικὸν Ἅγιοι Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, Μάρτιος 1963, καὶ ἀναδημοσιεύθηκε ἐν μέρει στὸ Proche Orient Chrétien, 13 (1963), σ. 64-66.

67. Βλ. Σ. Ἀ γ ο υ ρ ῖ δ ο υ, μνημ. ἔργ. σ. 4-6. Ἀ. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, Ἐνα παγκόσμιον ἐκκλησιαστικὸν γεγονὸς. Πρώτῃ φάσις καὶ ἐργασία τῆς Βατικανῆς Συνόδου, Τὸ Βῆμα, 14.2.1963, τ ο ῦ Ἰ δ ῖ ο υ, Αἱ ἐργασίαι τῆς Βατικανῆς Συνόδου: αἱ ἐλεύθεραι συζητήσεις προσιωνίζουσιν ἐπιτυχίαν, Τὸ Βῆμα, 19.3.1963, τ ο ῦ Ἰ δ ῖ ο υ, Ὁρθοδοξία καὶ Βατικανόν. Αἱ δύο Οἰκουμενικότητες, Τὸ Βῆμα, 7.7.1963.

βουλίες. Τὸ ἐρώτημα ὅμως ποῦ τίθεται εἶναι ἂν ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτὴ μποροῦσε νὰ παρακάμψει ἢ νὰ θέσει σὲ ἀχρηστία τίς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς κανονικῆς παραδόσεως καὶ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ποῦ πρὸ πάντων ἐβάρυναν στὴν ἀρνητικὴ στάση τῆς ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τοῦ καινοφανοῦς θεσμοῦ τῶν παρατηρητῶν.

Ἡ ἐξαιτίας ὅμως τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθοδόξου συμμετοχῆς στὴ Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ ἐκδηλωθεῖσα ἔντονη ἀντιπαράθεση τῶν διαφορετικῶν αὐτῶν ἀπόψεων καὶ θεωριῶν, ἐλειτούργησε ὡς ἀφετηρία ἐνάρξεως, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐνὸς σοβαροῦ καὶ γόνιμου διαλόγου πάνω σὲ ζητήματα κατ' ἐξοχὴν θεολογικῆς καὶ κανονικῆς φύσεως, ποῦ ἀνέκυπταν ἀπὸ τὴν προοπτικὴ ἐγκαινιάσεως, στὸ ἄμεσο μέλλον, σχέσεων μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Τὸ γεγονός αὐτὸ μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξή, κατὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνην ἐποχὴ, ἀνεπτυγμένου ἐπιπέδου πνευματικῆς ἐλευθερίας ἐντὸς τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία μόνη ἦταν ἱκανὴ νὰ ἀναδείξει ἀπρόσκοπτα τὴν πραγματικὴ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ καὶ νὰ τὴν ἐκφράσει διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως⁶⁸. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, στὴ βάση τοῦ ἐνδοεκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ διαλόγου, ποῦ κατ' ἀρχὴν προκάλεσε ἡ διαφορετικὴ ἐκτίμηση καὶ προσέγγιση τοῦ ζητήματος τῶν παρατηρητῶν, πρέπει νὰ διαβλέψει κανεὶς τὴν ἐμφάνιση δύο ἐρωτημάτων καθοριστικῶν γιὰ τὴν περαιτέρω στάση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν ἐξέλιξη τῶν σχέσεων Ὁρθοδοξίας καὶ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ:

α) ἐκείνου τῆς σαφοῦς περιγραφῆς τῶν ἐκκλησιολογικῶν καὶ κανονικῶν πλαισίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συμμετοχὴ τῆς σ' ἕναν ἐνδεχόμενο διάλογο περὶ ἐνώσεως μὲ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, καὶ

β) ἐκείνου τῆς ἐπαρκοῦς προπαρασκευῆς τοῦ πληρώματος τῆς γιὰ τὴν ὁμαλὴ καὶ ἀπρόσκοπτη ἀποδοχὴ ἐκ μέρους τοῦ ἐνὸς τόσο σοβαροῦ, πολύπλοκου, ὅσο καὶ ἀκανθώδους ἐγχειρήματος. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ παραπέμπει σ' ἕνα ἄλλο, ἐξίσου σημαντικὸ καὶ καίριο ἐρώτημα, ἐκεῖνο τῆς ὑπάρξεως ὑπευθύνου, ἀντικειμενικῆς καὶ ὀλοκληρωμένης ἐνημερώσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας πάνω στὴν πορεία τῶν γεγονότων ποῦ συνέθεταν τὴν ἐξέλιξη τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων. Ἡ ἐξασφάλιση ὅμως μιᾶς τέτοιου ἐπιπέδου ἐνημερώσεως, θὰ ἔπρεπε νὰ συνδέεται μὲ τὴν ὑπαρξή τῆς πανορθοδόξου ἐνότητας καὶ ὁμοφωνίας στὴ λήψη τῶν ἀποφάσεων, μέσω τῆς ἀδιαλείπτου καὶ ἀντικει-

68. Βλ. γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ θέμα τὴ Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ τοῦ Ἁ. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐναντι θεμάτων πανορθοδόξου ἐνδιαφέροντος κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα, Θεσσαλονίκη 1975, ὅπου ἀναλύεται διεξοδικὰ ἡ ὅλη προβληματολογία ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὰ ἀνακύψαντα κατὰ τὸν αἰῶνα μας σοβαρότατα διορθόδοξα καὶ διεκκλησιαστικὰ προβλήματα.

μενικῆς ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων ἀπέδειξε, ὅτι τὰ θεμελιώδη αὐτὰ ἐρωτήματα ἀπετέλεσαν τὸν κεντρικὸ ἄξονα τῆς προβληματικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιδράσεων ποὺ ἀνέκυψαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅταν ἡ ἡγεσία τῆς ἐκλήθη νὰ διατυπώσῃ τὴ θέση τῆς ἔναντι τῶν νέων προοπτικῶν δημιουργίας σχέσεων μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς.

(Συνεχίζεται)